

Régészeti kutatások az aquincumi katonaváros területén, 1999

(Budapest, III. ker., a Bogdáni út, Hévízi út, Bécsi út, Viador utca és Nagyszombat utca által határolt terület)

A múlt évben Óbudán felgyorsult a foghíjtelkek beépítése, s így az új régészeti információk is megsokszorozódtak. (MADARASSY 1999, 50-64.) Kilenc telken végeztünk az építkezést megelőző feltárást, további négy helyen az alapozási munkákhoz kapcsolódó régészeti megfigyelést. (1. kép) Az új eredmények alapján pedig az eddigieknél jóval pontosabban tekinthetjük át az aquincumi katonaváros közel négyszáz éves történetét.

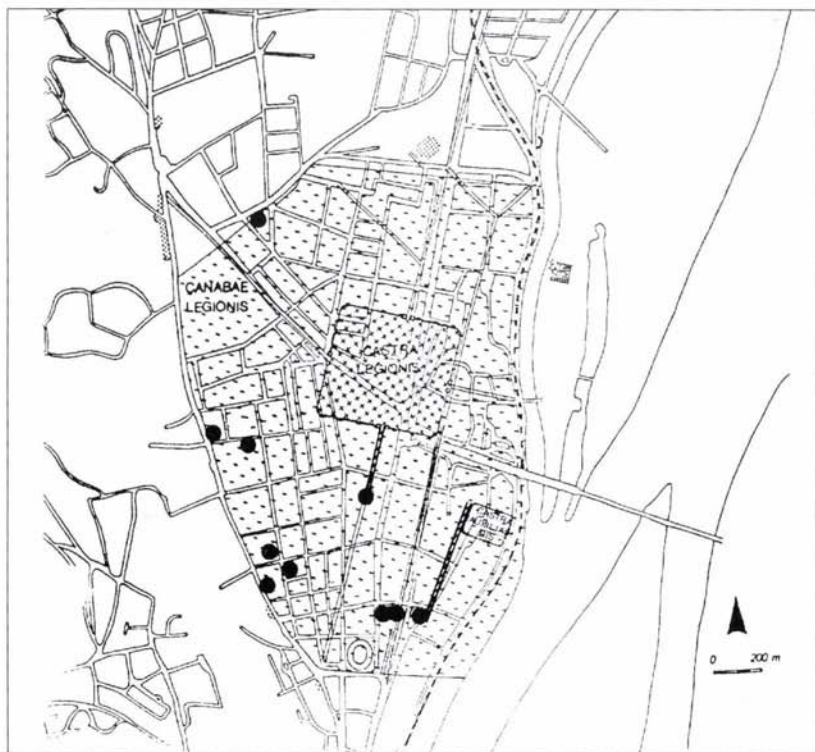
A *Fényes Adolf utca* 6-8. telken épülő irodaház előzetes régészeti feltárástán Aquincum katonavárosának észak-déli főútja, a *limesút*, és az azt kétoldalt kísérő 1-3. századi épületsor homlokzati frontjának részletei kerültek napvilágra. Az 1. század nyolcvanas éveiben épült meg az út legkorábbi fázisa, mintegy 25 római láb (7,5 méter) szélességben, kétoldalt kis csatornával. Az utat keletről egy árok kísérte. Talán az 1./2. század fordulójára keltezhető egy rövidéletű épületrészlet, megújított agyagfallal, az úttól keletre.

Archaeological Investigations in the Military Town of Aquincum, 1999

(Budapest, District III, territory surrounded by Bogdáni, Hévízi, Bécsi, Viador and Nagyszombat Streets)

Construction in empty lots in Óbuda has accelerated in the last year and, consequently, the quantity of new archaeological information multiplied. (MADARASSY 1999, 50-64.) We carried out rescue excavations prior to constructions in nine lots and made archaeological surveys in four further lots during foundation digging. (Figure 1) Based on the new data, we can build a more exact picture of the circa four hundred year history of the military fortress in Aquincum.

The *limes* road, the north-south running main road of the military fortress of Aquincum and fragments of the fronts of the buildings from the 1st-3rd centuries along the two sides of the road, were unearthed during rescue excavations preceding the construction of an office building at 6-8 *Fényes Adolf Street*. The earliest phase of the road was constructed in the 80s of the 1st century in a width of about 25 Roman feet (7.5 m) bordered by small channels on the two sides. A

1. kép: Kutatások a katonavárosban 1999-ben
 Figure 1: Research in the Military Town in 1999

A 2. század elején az út szintjét megemelték, és kiszélesítették 45 láb (13,5 méter) szélesre, mindkét felén kőből falazott csatornával. Az út keleti szélén álló lakóház homlokzati részén a legkorábbi periódus kőalapozású, faszervezetű, agyagtéglából épült. Az út felé faoszlopos *porticus* húzódott. A 2. század folyamán a házat többször átépítik, a század második felében – korábbi

ditch runs along the road on the east. The remains of a short-lived building with renewed clay walls can perhaps be dated from the turn of the 1st and 2nd centuries.

The level of the road was raised at the beginning of the 2nd century when it was widened to 45 feet (13.5 m) and channels with stone walls were built on both its sides. In the earliest period, the front part of the

viisszabontott falakat is felhasználva – padlófűtéssel látták el.

Az út nyugati felén álló épület-sorból két ház homlokzatának csatlakozását sikerült feltárnunk. A délebbi épület kőfalait a középkor folyamán kiszedték, így csak az alapozási árok mélységéből és a hozzá csatlakozó kövezett verandák szintkülönbségéből következtethetünk az építés történetére. A 2. század elején a ház már kőfalas, pilléres homlokzatú volt. A század második felében ugyanezt az alapozást újjították meg, de a házra valószínűleg emeletet építettek.

A 2./3. század fordulóján az út szintjét ismét megemelték, a gyalogjáró szélesebb lett, az úttest 40 láb (12 méter) széles, lapkövekkel burkolt. Ekkor létesült az északi épület ránk maradt pillérsora, melyet a hozzátartozó csatornaszakasszal egyszerre építettek át.

A *Pacsirtamező utca* 19. telken ennek a római háztömbnek a belső udvarát tártuk fel. A legkorábbi lakóházat a *limes*sútra tájolták, s az 1. század második felében épült, a megkutatott területtől keletre. Az ehhez a házhoz tartozó gazdasági udvar létesítményei kerültek elő a feltárás során: egy kút, egy tárolóverem és egy cölöpkonstrukciós agyagfalú gazdasági épület. A 2. század elején mindezt elplanírozták, a területen a

dwelling house on the eastern side of the road had a stone foundation and walls below a wooden construction. A *portico* with wooden columns faced the road. The house was reconstructed several times during the 2nd century and, making use of the pulled down walls, a floor heating system was added in the second half of the century.

We could recover the point where the fronts of two houses adjoined each other in the row of houses on the western side of the road. The stone walls of the southern building were removed in medieval times, so the building history could be reconstructed only from the depth of the foundation ditches and the level differences of the adjoining paved verandas. At the beginning of the 2nd century, the house already had a stone walled, pillared facade. The same foundation system was renewed in the second half of the century but it seems that a second floor was added to the house.

The level of the road was raised again at the turn of the 2nd and 3rd centuries. The footpath was made wider while the road itself was 40 feet (12 m) wide and paved with stone slabs. The pillar series of the northern house was built at the same time as the reconstruction of the relevant stretch of the channel.

fentemlített Fényes Adolf utcai nagy lakóház nyugati zárófala húzódott. Ettől nyugatra a háztömb belső udvara is előkerült. A 2./3. század fordulójára keltezhető átépítés visszabontott sarokpillérét és a zárófal rövid szakaszát sikerült megfigyelni. A 3. század tízes és hatvanas éve között az eredeti épület zárófalát is legalább kétszer megújították. Az eddig díszkertként használt belső udvart is ekkor építették be. Az új ház nem csatlakozott az előző 2-3. századi épülethez, a falalapozások kőanyaga más technikával készült. Az épület legalább kétperiódusú, a falakat falfestményekkel díszítették. (2. kép) A feltárás több helyén figyelhettünk meg még álló vakolatot. Az épületet hosszú ideig használták, a falfestményeket egyszer még felújították. A helyszínen talált üreges téglák padló- illetve falfűtésre utalnak. Ez a ház legalább két nemzedéken keresztül lakott volt, és a római kor folyamán nem is bontották el. A falak kőanyagát csak a 17. században szedték ki.

A Dévai Bíró Mátyás tér 25-26. telken a katonaváros következő észak-déli főútja, és az ettől keletre lévő 2-3. századi lakóház került elő. Az út első fázisa az 1. század végén épült meg, szélén kis köves csatornával, mellette egy helyen figyelhettük

The inner yard of the same Roman block of flats was unearthed at 19 *Pacsirtamező Street*. The earliest dwelling house was built in the second half of the 1st century east of the excavated area. Its orientation was adjusted to the direction of the *limes* road. We found the accoutrements of the farm yard of the building: a well, a storage pit and an economic building with a post construction and clay walls. All these were levelled at the beginning of the 2nd century. The area was occupied by western end wall of the large dwelling house on Fényes Adolf Street and the inner yard of the block of flats west of it. We could observe the remains of the removed corner pillar and a short detail from the end wall from the reconstruction dated to the turn of the 2nd and 3rd centuries. Finally, the end wall of the original dwelling house was renewed at least twice between the 10s and 60s of the 3rd century. The inner yard, used until then as an ornamental garden, was also built in at that time. The new house was not apparently connected to the former building from the 2nd and 3rd centuries since the stone material in the foundation walls was made using a different technology. The building had at least two periods, the walls were decorated by wall paintings (*Figure 2*). We could observe still

2. kép: Leomlott 3. századi falfestmény (Budapest, III. ker., Pacsirtamező utca 19.)

Figure 2: Fallen wall painting from the 3rd century (Budapest III, 19 Pacsirtamező Street)

meg egy párhuzamos árok nyomát. Az út melletti épületeket a 2. század eleji tereprendezéskor bontották el. Az egész területen egy köves – vályogtéglás planírozási réteg húzódik – tehát valószínűleg itt korai, kőalapozásos, vályogfalú házak állhattak. A 2. század első évtizedeiben ezen a telken az út – mely a 2-3. századi legiótábor észak-déli főútjának *via principalis*ának meghosszabbítása – nyomvonala nyugatabbra került, s az út mellett nagy lakóház épült. A ház csatornázott, alapterülete nagyobb, mint a megkutatótt terület. A 2. század második felében ezt a házat átépítették, korszerűsítették, több szobát *terrazzopadló*val láttak el, a falakat falfestményekkel díszítették. A 2./3. század forduló-

standing plaster at several parts of the unearthed area. The building was used for a long time, the wall paintings were renewed once. The hollow bricks found there imply floor or wall heating. This house was used for at least two generations and was not pulled down during the Roman Period. The stones were removed

from the walls only in the 17th century.

The next north-south running main road of the Military Town and a dwelling house from the 2nd-3rd centuries east of it were found at 25-26 *Dévai Bíró Mátyás Square*. The first phase of the road was constructed at the end of the 1st century. The road was bordered by a small stone-lined channel, and the traces of a ditch parallel to it could be observed in one place. The buildings along the road were pulled down during landscaping at the beginning of the 2nd century. A levelling layer of stones and adobe covered the whole area, which means that the early buildings must here have had stone foundations and adobe walls. The road, which

ján a padlószinteket megemelték, a szobák egy részét padlófűtéssel lát-ták el. A ház északi részén több tűz-hellyel felszerelt konyhát alakítottak ki. (3. kép) A 3. század folyamán még három építési periódust sikerült elkülöníteni, melyek során fokozatosan építették ki az egész ház padló- és falfűtését. A 4. században a falakat visszabontották, elplaní-rozták, az épület helyére késő római út került.

A *Lajos utca 118-120.* telken, a limesűttől keletre, a legkorábbi tele-pülésnyomok szintén az 1. század végére keltezhetők. Néhány földbe mélyített, karó-sövényszerkezetű vertfalú épületnyom, egy kút és egy kelet-nyugati árok tartoznak ide. A 2-3. században ezen a területen le-

represented the prolongation of the *via principalis*, the north-south run-ning main road of the legionary fortress from the 2nd and 3rd cen-turies, was shifted more to the west in the first decades of the 2nd centu-ry. A large dwelling house was built next to the road. The house had a sewer system and its ground surface was larger than the excavat-ed area. This house was reconstruct-ed and modernised in the second half of the 2nd century with several rooms being paved with *terrazzo* pavements and painted walls. The floor levels were raised at the turn of the 2nd and 3rd centuries and some of the rooms were furnished with floor heating. A kitchen with sever-al ovens was built in the northern part of the house.

(Figure 3) Three more building periods could be differentiat-ed in the 3rd century, as the floor and wall heating was gradual-ly installed throughout the whole house. The walls were pulled down and levelled in the 4th cen-tury and the building was replaced by a late Roman road.

The earliest settle-

3. kép: 3. századi konyha. Agyagtéglából épített sütőkemence (Budapest, III. ker., Dévai Bíró Mátyás tér 25-26.)

Figure 3: Kitchen from the 3rd century. A baking oven made of clay bricks (Budapest III, 25-26 Dévai Bíró Mátyás Street)

hetett a limesutat keletről kísérő épületsor vége és a lakótömb központi udvara. A nagy lakóházak keleti zárófalát egyelőre nem sikerült lokalizálnunk, előkerült viszont egy 3. századi ház konyhájának részlete, több típusú kemencével, agyagpultokkal és egy agyagfallal kerített amforatárolóval. A 3. század első évtizedeiben a terület keleti szélén nagyobb tereprendezés után új észak-déli utat alakítottak ki.

A telek északi szélén lévő beépítés a területünktől északra lévő épületegységhez tartozik. 1993-ban a Lajos utca 122. előzetes feltárásán egy hosszú lakóház *porticusa* és északi zárófala került elő. Az eredeti 2. századi ház déli lezárása a mai Tímár utcai úttest alatt húzódhat. A 3. század tízes és hatvanas évei között ezt a bérházat fokozatosan bővítették, korszerűsítették. Új helyiségsort alakítottak ki, az egyik *terrazzopadlós* helyiséget a padló elbontásával két szobára osztották. Három helyen apszisos kiképzéssel fürdőhelyiséget vagy dísztermet építettek. (4. kép)

A katonaváros délnyugati negyedében kisebb, szondázó jellegű feltárásokat végeztünk. A *San Marco utca* 17. telken egy korai, földbe mélyített, karó-sövényszerkezetű, agyagfalú épület került elő. Felette planírozás nyomait találtuk, majd felte-

ment traces at 118-120 Lajos Street, east of the limes road, can also be dated from the end of the 1st century. The traces of some sunken houses with wattle-and-daub walls, a well and an east-west running ditch belong here. The end of the row of buildings along the eastern side of the limes road and the central yard of the block of flats could have been here in the 2nd and 3rd centuries. The eastern end wall of the large dwelling houses has not yet been located. We found, however, a fragment of the kitchen from the house from the end of the 3rd century with several types of ovens, clay counters and a storage place for amphoras enclosed by clay walls. A new north-south running road was constructed in the eastern part of the area following large-scale landscaping in the first decades of the 3rd century.

The construction in the northern part of the lot belonged to the building unit north of this area. The *portico* and the closing wall of a long block of flats was unearthed during the preliminary excavations at 122 Lajos Street in 1993. The original end wall of the house from the 2nd century must lie under the driveway of Tímár Street. This block of flats was gradually enlarged and modernised between the 10s and the 60s of the 3rd century. A new series of rooms

4. kép: A területtől északra lévő bérház egyik apszisos bővítése (Budapest, III. ker., Lajos utca 118-120.)

Figure 4: An apsidal enlargement of a tenement house in the north of the territory (Budapest III, 118-120 Lajos Street)

hetőleg egy 2-3. századi belső udvar szintjeit.

A *San Marco utca* 32. telken egy 2-3. századi ház néhány helyiségét tártuk fel. A katonaváros kiürítése után ez a terület már külterületnek számít, egy-egy késő római segédcsoport temetkezett az elplanírozott épületek mentén, a felhagyott házak alapfalait sírkertnek használva fel. Az itt előkerült 4. századi feldúlt téglasír a területünkől nyugatra lévő temető egyik parcellájához tartozhatott.

A nyugati városszélen a *Bécsi út* 189. telek feltárásán egy visszabontott 2-3. századi épületfalat, fölötte pedig két késő római planírozási réteget figyeltünk meg.

A *Föld utca* 54. telek kutatása során a Kiscelli utcai fazekas telep ke-

were added, and one of the rooms with terrazzo pavements was divided into two parts by removing the pavement. Baths or a ceremonial hall were built with an apsidal construction. (Figure 4)

Smaller test excavations were conducted in the southwestern quarter of the Military Town. An early, sunken

house with wattle-and-daub walls was unearthed at 17 *San Marco Street*, which was overlain by the remains of levelling and then by the levels of, probably, an inner yard from the 2nd and 3rd centuries.

Some rooms from a house used in the 2nd-3rd centuries were unearthed at 32 *San Marco Street*. After the Military Town had been evacuated, this area became the outskirts of the center, some late Roman auxiliary troops buried their dead among the levelled buildings, using the foundation walls of the abandoned houses as a graveyard. The disturbed brick grave from the 4th century found here must have belonged to a sector of the cemetery to the west of our area.

mencéinek elplanírozása felett a 2. század eleji tereprendezés döngölt agyagos szintjét találtuk. (5. kép) Az ipartelep vízvezetéke és csatornahálózata valószínűleg a későbbi katonavárost is kiszolgálta. Egy 268-270 közé keltezhető, Claudius Gothicus érmeivel datált jellegzetes tereprendezés szemétgödre egy korábbi csatorna elbontott köves-habarcsos tégláit tartalmazta. A tereprendezés után steril eróziós feltöltés, majd egy újabb 4. századi Constantinus dinasztia és Valentinianus érmeivel datálható járószint következett.

A Bécsi út 127. telek szondázó jellegű feltárásán az újkori rétegek alatt egy 264-266 közé keltezhető cölöpkonstrukciós védműrendszer

We observed a pulled down wall of a building from the 2nd-3rd centuries and a late Roman levelling layer above it at the western edge of the town during the excavations at 189 Bécsi Road.

We found the pounded clay level from the landscaping at the beginning of the 2nd century over the levelling of the ovens of the potters' settlement in Kiscelli Street during the excavations at 54 Föld Street. (Figure 5) The water conduit and channelling system of the industrial settlement was probably also used by the later Military Town. The garbage pit from intensive landscaping, dated by Claudius Gothicus's coins, contained the bricks coated with plaster and gravel from an earlier, demolished channel. A sterile erosional fill followed the landscaping then another floor level dated by coins from the Constantine dynasty and Valentinian from the 4th century.

The traces of a defence system with a post structure dated from between AD 264 and 266 could be localised

5. kép: 2. századi tereprendezés – döngölt agyag planírozás. Előtérben a 268/70-re datálható törmelékes gödör (Budapest, III. ker., Föld utca 54.)

Figure 5: Landscaping from the 2nd century – pounded clay levelling. Building debris pit from between AD 268/70 in the foreground (Budapest III, 54 Föld Street)

nyomait lokalizáltuk. Ez alatt egy visszabontott, mintegy 1,2 méter széles észak-déli fal alapozásának utolsó kőszora jelentkezett.

A *Hévízi út déli felén 3/b-c, 3/d, 3e* telkek beépítéskor végzett régészeti megfigyelés nyomán kiderült, hogy a katonaváros északi határa a kérdéses telkeknél délebbre húzódhatott. Valószínűleg a városhatár a teherbíró altalaj természetes geológiai határvonalait követi. A Hévízi úti telkek vonalaiban megfigyelt tözeges, könnyen elmocsarasodó feketé agyag beépítésre alkalmatlan.

Madarassy Orsolya

Irodalom/References:

MADARASSY 1999 – MADARASSY O., A településszerkezet kutatása az aquincumi katonaváros déli részén. *Aquincumi füzetek* 5 (1999) 50-56.; MADARASSY O., Újabb eredmények a katonaváros nyugati szélének kutatásában. *Aquincumi füzetek* 5 (1999) 57-64.

under the modern layers during test excavations at *127 Bécsi Road*. Under this appeared the last stone row from an approximately 1.2 m broad north-south running, pulled down wall.

The archaeological survey carried out during the building-in of lots *3/b-c, 3/d and 3/e on the southern side of Hévízi Road* revealed that the northern wall of the Military Town must have been south of these lots. The border of the town probably followed the natural geological boundaries of the load-bearing subsoil. The peaty, occasionally boggy, black clay observed along the lots in the Hévízi street, is not suitable for building on.

Orsolya Madarassy